

УДК: 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.12>

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ¹

Лук'янчиков Є.Д.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0001-5763-6972
e-mail: evgenlyk1947@gmail.com

Лук'янчиков Б.Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-4761-5980
e-mail: boryn1971@gmail.com

Микитенко О.Б.,
магістр за спеціальністю 081 право,
помічник юриста,
ТОВ «Nobles», м. Київ
ORCID: 0000-0003-4608-5567
e-mail: olgamikitenko71@gmail.com

Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є., Микитенко О.Б. Щодо співвідношення понять розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

У статті розглядається співвідношення понять розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, які широко використовуються в законодавстві та теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності та криміналістиці. Звертається увага на те, що в чинному КПК України для визначення завдань кримінального провадження замість розкриття злочинів, вводиться поняття розслідування і судовий розгляд.

Наводяться відомості про авторів, які присвятили свої дослідження аналізу понять розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Зазначається, що в ряді випадків дискусії серед науковців виникають у зв'язку з неоднозначним розумінням та тлумаченням сутності і змісту цих понять.

Метою дослідження є аналіз норм чинного законодавства, яким врегульовуються питання протидії злочинності і використання у ньому понять розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також роботи науковців, які аналізували ці питання та обґрунтовували особисте бачення їх вирішення.

¹ Стаття підготовлена на виконання проекту «Право та економіка: взаємозв'язок в умовах цифровізації та європеїзації» (реєстр. номер 0123U100816).

Здійснено аналіз публікацій науковців, які намагалися сформулювати визначення понять розкриття та розслідування злочинів, розкрити сутність та показати їх значення для теорії і практики правоохоронної діяльності під час оцінки результативності їх роботи у протидії злочинності.

Доводиться, що поняття розкриття кримінальних правопорушень має право на застосування в нормотворенні і теоретичних розробках. Для зменшення суперечностей його доцільно розглядати у трьох розуміннях: як завдання кримінального провадження; як особливий вид діяльності правоохоронних органів з виявлення кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили та доведення обставин, що входять у предмет доказування для прийняття правильного судового рішення; як результат такої діяльності. Пропонується визначення моменту, з якого доцільно вважати кримінальне правопорушення розкритим.

У висновках наводяться пропозиції щодо доцільності під час формування завдань кримінального провадження застосовувати словосполучення «розкриття кримінальних правопорушень», яким охоплюються проступки і злочини, а в статті про роз'яснення термінів зазначити, що розкриття злочинів як діяльність включає в себе виявлення ознак кримінального правопорушення та його розслідування.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, склад правопорушення, проступок, злочин, розкриття, розслідування, завдання, процесуальна діяльність, слідчі дії, оперативно-розшукові заходи.

Lukyanchikov E., Lukyanchikov B., Mykytenko O. Regarding the relationship between the concepts of disclosure and investigation of criminal offenses.

The article examines the correlation between the concepts of detection and investigation of criminal offenses which are widely used in legislation and theory of criminal procedure, operational and investigative activities, and forensics. The author draws attention to the fact that the current CPC of Ukraine introduces the concepts of investigation and trial instead of detecting crimes to determine the tasks of criminal proceedings.

The article provides information about the authors who have devoted their research to the analysis of the concepts of detection and investigation of criminal offences. It is noted that in some cases, discussions among scholars arise due to ambiguous understanding and interpretation of the essence and content of these concepts.

The purpose of the study is to analyse the provisions of current legislation which regulate the issues of combating crime and the use of the concepts of detection and investigation of criminal offences, as well as the works of scholars who have analysed these issues and substantiated their personal vision of their solution.

The analysis of the publications of scientists who tried to formulate the definition of the concepts of detection and investigation of crimes, reveal the essence and show their importance for the theory and practice of law enforcement during the evaluation of the effectiveness of their work in combating crime was carried out.

It is proved that the concept of criminal offences detection has the right to be used in rule-making and theoretical developments. To reduce contradictions, it should be considered in three senses: as a task of criminal proceedings; as a special type of law enforcement activity aimed at detecting criminal offences and their perpetrators and proving the circumstances which are the subject of proof for making a correct court decision; and as a result of such activity. The author proposes to define the moment when it is appropriate to consider a criminal offence to be solved.

The conclusions contain proposals regarding the practicality of using the phrase «detection of criminal offences», which covers misdemeanours and crimes when formulating the tasks of criminal proceedings and stating in the article on clarification of terms that detection of crimes as an activity includes detection of signs of a criminal offence and its investigation.

Key words: criminal offense, composition of the offense, misdemeanor, crime disclosure, investigation, task, procedural activity, investigative actions, operative and search measures.

Постановка проблеми. Поняття «розкриття» та «розслідування» кримінальних правопорушень здавна використовуються в теорії кримінального процесу, криміналістиці, теорії оперативно-розшукової діяльності і практиці правоохоронних органів, на які покладається діяльність з протидії кримінальним правопорушенням. Обидва ці поняття знаходять відображення в кримі-

нальному процесуальному законодавстві і використовуються для визначення його завдань. Якщо в КПК України 1960 року для визначення завдань кримінального судочинства використовувався термін «розкриття злочинів», то в чинному КПК України, без будь-яких пояснень, на що слушно звертає увагу В.В. Тіщенко, його замінено на «розслідування» [1, с. 386]. Це не могло не викликати розмаїття думок щодо доцільності використання поняття розкриття правопорушень в теорії та практиці. Дискусійні питання щодо розкриття злочинів за новим КПК України набули широкого обговорення на науково-практичній конференції у листопаді 2012 року, яку організовано Національною академією внутрішніх справ. Неоднозначність підходів науковців до визначення сутності, змісту і використання цих понять в теорії кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності спонукали авторів звернутися до цього питання.

Аналіз останніх досліджень. Питання щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень завжди перебували в полі зору науковців, які намагалися сформулювати їх визначення, розкрити сутність та показати значення для теорії і практики правоохоронної діяльності під час оцінки результативності їх роботи у протидії злочинності. Залученню громадськості до участі у розкритті злочинів, визначенню форм і методів такої діяльності присвячене дослідження В.О. Коновалової [2, с. 451–458]. Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах були предметом обговорення на Всеукраїнській науково-практичній конференції в запорізькому юридичному інституті ДДУВС у жовтні 2008 року. Загальному аналізу поняття розслідування кримінальних правопорушень як виду практичної діяльності присвячені роботи А.Я. Дубинського [3, с. 10, 172–175], а поняття щодо розслідування кримінальних правопорушень по гарячих слідах досліджувалося в статті В.В. Приловського [4]. Розкриття злочинів у двох аспектах: як пізнавальну діяльність та як завдання розслідування розглядає В.В. Тіщенко [1, с. 386–391]. Дискусія навколо поняття «розкриття злочинів» спонукала В. П. Меживого до дослідження питання, чи має воно право на існування на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства [5, с. 74–76]. Змістовну сторону розкриття злочинів, а також його співвідношення з іншими категоріями, моментом, з якого кримінальне правопорушення слід вважати розкритим, суб'єктів такої діяльності та обставин, встановлення яких давало б підставу визнавати злочин розкритим досліджував О.М. Литвинов [6, с. 120–125]. Незважаючи на значну увагу науковців і практиків до розглядуваних понять, ряд питань, що стосуються їх визначення, змісту і співвідношення, порядку нормативного регулювання та застосування потребують подальших досліджень.

Метою публікації є аналіз норм кримінального процесуального законодавства, в яких використовуються розглядувані поняття, визначення їх сутності і змісту, формулювання пропозицій щодо їх застосування в процесі подальшого процесуального нормотворення.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємним атрибутом розвитку людства є злочинність, як антипод суспільної корисної діяльності більшості населення будь-якої країни. Незважаючи на численні програми з її профілактики та викорінення суттєвих змін не спостерігається. Навіть надзвичайні об'єктивні чинники, третій рік відкритої воєнної агресії проти України, не вплинули на свідомість населення, що мало б сприяти зменшенню кримінальних правопорушень у цих складних умовах. Свідченням цьому є дані офіційної звітності про стан злочинності за останні три роки. Якщо 2021 року обліковано 321 443 кримінальні правопорушення, то 2023 року їх кількість зросла на 32,4% та становить 475 595. Це відбувається на тлі суттєвого скорочення кількості населення в країні. Суттєве занепокоєння викликає стан роботи правоохоронних органів з протидії кримінальним правопорушенням. Більш менш об'єктивну оцінку такої роботи можна зробити за кількістю кримінальних проваджень, за якими на кінець звітного періоду не було прийнято відповідне процесуальне рішення (зазвичай вважається правопорушення не розкрито). Якщо на кінець 2021 року такі провадження склали близько половини від зареєстрованих – 160 929, то у 2023 році цей показник суттєво погіршився і становив майже дві третини від зареєстрованих – 302081 кримінальне правопорушення [7].

Статистичні дані дають підстави сумніватися у виконанні правоохоронними органами такого завдання кримінального провадження як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений ... (ст. 2 КПК).

В КПК України 1960 року дане завдання кримінального судочинства визначалося через поняття «розкриття злочинів», проте в ст. 32 КПК, присвяченій роз'ясненню значення термінів не

розкривалося. Це викликало певні дискусії серед науковців. На нашу думку вони виникали через те, що не вказувалося, у якому розумінні аналізується це поняття. Для прикладу, поняття «кримінальний процес» використовується у декількох значеннях: як специфічний вид державно-правової діяльності; як галузь права; галузь юридичної науки; навчальна дисципліна [8, с. 7]. Це дозволяє розмежовувати коло питань, що відносяться до розгляду кримінального процесу у кожному із цих розумінь.

Подібний підхід, на нашу думку, має бути застосовано для тлумачення поняття «розкриття злочинів»: як завдання кримінального провадження; як діяльності уповноважених державних органів з виявлення і з'ясування усіх обставин його вчинення, у тому числі і встановлення та викриття особи, яка його вчинила; як результат такої діяльності. Проте законодавець пішов іншим шляхом і замінив поняття «розкриття» на «розслідування».

Наскільки така заміна понять для визначення завдань кримінального провадження є обгрунтованою сказати важко, адже ні законодавець, ні автори науково-практичних коментарів таких пояснень не пропонують, на що звертає увагу В.В. Тіщенко [1, с. 389]. У той же час В.М. Тертишник формулюючи завдання кримінального процесу відносить до них «швидке і повне розкриття злочинів та інших кримінальних правопорушень, а також провадження швидкого, неупередженого, всебічного та об'єктивного розслідування і судового розгляду» [9, с. 7].

Відповідно до чинного КПК України одне із завдань кримінального провадження визначене як швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень (ст. 2 КПК). З аналізу змісту п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК вбачається, що досудове розслідування розглядається у декількох розуміннях. По-перше, як стадія кримінального провадження. Початком цієї стадії є момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а у разі відсутності технічної можливості доступу до нього - відповідна постанова дізнавача, слідчого, прокурора (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК). Закінчується дана стадія прийняттям процесуального рішення про закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження.

По-друге, розслідування також може розглядатися як передбачений законом вид кримінальної процесуальної діяльності уповноважених на те осіб. Вона може здійснюватися у формі дізнання (щодо кримінальних проступків) та досудового слідства (щодо злочинів) передбаченими законом процесуальними засобами. Метою такої діяльності є з'ясування істини (ст. 31 Конституції України) для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Якщо здійснити порівняння понять розкриття та розслідування як видів діяльності з встановлення обставин кримінального правопорушення можемо побачити певні відмінності. В більшості випадків розкриття правопорушень, що вчиняються таємними, прихованими способами, в першу чергу корупційних, починається з виявлення і документування їх ознак. На думку В.Р. Сливенка така діяльність розглядається в тісному зв'язку з кримінальною процесуальною, оскільки у разі її успішності розпочинається досудове розслідування [10, с. 22]. Слід підтримати думку В.В. Тіщенка про те, що розуміння розкриття злочину як специфічної діяльності цілком виправдано, тому що, крім процесуальної форми і засобів, що забезпечують досягнення завдань кримінального провадження, вона включає в себе використання методів, прийомів, засобів і технологій, що знаходяться у площині інформаційно-пізнавальної, операційно-пошукової діяльності [1, с. 388], проте не можна погодитися з тим, що «розслідування» за своїм змістом поняття більш широке ніж «розкриття кримінальних правопорушень».

За такого підходу до визначення «розкриття злочину» як діяльності слід зробити висновок, що вона за своїм змістом виходить за межі досудового розслідування і включає діяльність оперативних та інших підрозділів спрямовану на виявлення ознак кримінальних правопорушень, та осіб, що їх вчинили.

Саме навколо цих положень і точаться дискусії серед науковців, на окремих з яких спробуємо зупинитися та висловити власне бачення. Визначенню поняття «розкриття» злочинів сприяє звернення до тлумачного словника, згідно якого «розкриття» кримінальних правопорушень розгля-

дається як «виявляти, помічати і показувати в кому-, чому-небудь те, що раніше не було відоме, помічене» [11, с. 1057].

Розкриття злочину забезпечується, в першу чергу, в процесі кримінальної процесуальної діяльності з досудового розслідування та судового розгляду, проте нею не вичерпується. Саме тому початок розкриття злочину може не співпадати з початком досудового розслідування. В першу чергу це стосується корупційних та інших кримінальних правопорушень, що вчиняються таємно, прихованими способами, організованими злочинними угрупованнями.

В іншому розумінні «розкриття кримінальних правопорушень» розглядають як результат певної діяльності використовують для оцінки її результату і позначають його як: криміналістичне, оперативно-розшукове, процесуальне. У зв'язку із цим в теорії виникають дискусії щодо визначення моменту, з якого правопорушення слід вважати розкритим. В теорії оперативно-розшукової діяльності злочин вважається розкритим з моменту виявлення факту вчинення правопорушення та особи, що його вчинила [12, с. 29]. Моментом розкриття правопорушення у процесуальному розумінні, на думку Т.О. Гія, слід вважати «появу такого учасника кримінального процесу як підозрюваний» [13, с. 23], що не узгоджується з теоретичними положеннями кримінального процесу. Підозра є попереднім висновком, обґрунтованим припущенням про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Після повідомлення особі про підозру процес доказування продовжується з метою перевірки підозри та її підтвердження чи спростування [14, с. 430].

Ухвалення відповідного процесуального документа, у тому числі і про закінчення досудового розслідування, ще не може свідчити про його розкриття. За своєю сутністю, неодноразово наголошував В.Г. Гончаренко під час виступів на засіданні спеціалізованих вчених рад, розкриття злочину означає неспростовне доведення злочину і незаперечне встановлення винуватості конкретної особи у обвинувальному вирокі, що набрав законної сили, а не виявлення ознак злочину і затримання підозрюваного, як це практикується у покvapливій оперативній звітності і деяких заангажованих політичних заявах. Таке теоретичне необґрунтоване користування терміном призводить до легковажного нехтування конституційного принципу презумпції невинуватості. Саме з таких позицій слід підходити до визнання злочину розкритим.

Щодо сумнівів Меживого В.П. [5, с. 75] щодо того, що у тексті Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ст. 1), «Про Національне антикорупційне бюро України» (ст. 1), «Про Бюро економічної безпеки України» (ст. 1, 2, 4) вказується про розкриття або розслідування кримінальних правопорушень, а не злочинів слід зазначити наступне. В статті 1 КК України йдеться про суспільно небезпечні діяння які є кримінальними правопорушеннями, а в ч. 1 ст. 12 КК наводиться їх класифікація де зазначається, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Отже, законодавець, на наш погляд, слушно застосував узагальнююче поняття «кримінальні правопорушення», що у подальшому має використовуватися у всіх випадках, за винятком тих, коли якісь заходи можуть застосовуватися тільки до злочинів відповідної тяжкості.

Висновки. Зважаючи на викладено вважаємо за доцільне:

1. В процесі подальшого унормування КПК для визначення завдань кримінального провадження використовувати словосполучення «розкриття кримінальних правопорушень».
2. В статті про роз'яснення термінів зазначити, що розкриття злочинів як діяльність включає в себе виявлення ознак кримінального правопорушення та його розслідування.
3. Розкриття кримінальних правопорушень в теорії кримінального процесу, криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності висвітлювати у трьох розуміннях: завдання кримінального провадження; вид пізнавальної діяльності уповноважених державних органів з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень; як результат такої діяльності та момент, з якого злочин має вважатися розкритим.
4. Для оцінки діяльності державних органів з розкриття злочину використовувати поняття, що відповідають стану проведеної роботи та знаходять відображення у статистичній звітності: для оперативних підрозділів – виявлено кримінальних правопорушень і відомості внесено в ЄРДР; для подальшої діяльності – вручено повідомлення про підозру; направлено до суду з відповідним процесуальним документом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тіщенко В.В. Вибрані твори. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 436 с.
2. Коновалова В.О. Вибрані твори. Х.: Апостіль, 2012. 528 с.
3. Дубинський А.Я. Вибрані праці. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 430 с.
4. Приловський В.В. Щодо визначення поняття розслідування кримінального правопорушення по гарячих слідах. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4/2023. С. 606–608. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/146>.
5. Меживой В.П. Чи має право на існування поняття «розкриття злочинів» у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.) К.: Нац. акад. внутр. справ. 2012. С. 74–76.
6. Литвинов О.М. Розкриття злочинів у системі соціально-правового механізму протидії злочинності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 40. С. 120–125. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_40_19.
7. Веб-сторінка Офісу генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (Дата звернення 1.06.2023 р.).
8. Кримінальний процес: підручник. Харків : Право, 2013. 824 с.
9. Тертишник В.М. Кримінальний процес України: підручник. – 7-ме вид., доповн. і перероб. К. : Алерта, 2017. 840 с.
10. Сливенко В.Р. Виявлення злочинів під час здійснення державних закупівель. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.) К.: Нац. акад. внутр. справ. 2012. С. 22-23.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
12. Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.Ф. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение). К.: Центр учеб. лит., 2007. 264 с.
13. Гій Т.О. До питання про визначення моменту встановлення особи, яка вчинила злочин. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 31 жовтня 2008 р.) у 2 ч. Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2008. Ч. 1. С. 21–23.
14. Кримінальний процес: підручник / [Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.